

Pire Teras

Tartu ülikooli eesti foneetika dotsent, on uurinud eesti keele häälduse varieerumist, lõunaeesti täishäälikute hääldust ning eesti keele, selle murrete ja sugulaskeelte prosoodiat

Hääldusmõtted 1

Kas hakkame hääldama või akkame ääldama?

Sellest Oma Keele numbrist alustame artiklite sarjaga, kus mõlgutame mõtteid eesti keele häälduse teemadel. Hääldust uurib foneetika ehk hääldusõpetus. Häälduse uurijaid huvitavad eri keelte täis- ja kaashäälikusüsteemid, prosoodianähtused, nagu rõhk, välde, intonatsioon, häälduse varieerumine ja selle põhjused, keele õigehääldus ehk ortoepia jpm. Häälduse uurijatele pakub huvi kogu suhtlusahel: nii kõnelejaga kui ka kuulajaga seotu. Foneetikul läheb lisaks keeleteadusele vaja teadmisi anatoomiast ja füsioloogiast, et uurida artikulatsiooni, füüsilist ja arvuti-teadustest, et uurida kõne akustilisi omadusi, anatoomiast, füsioloogiast ja kuulmispühholoogiast, et uurida kõnetaju. Hääldust saab uurida nii eksperimentaalselt kui ka kuuldelisi tähelepanekuid tehes.

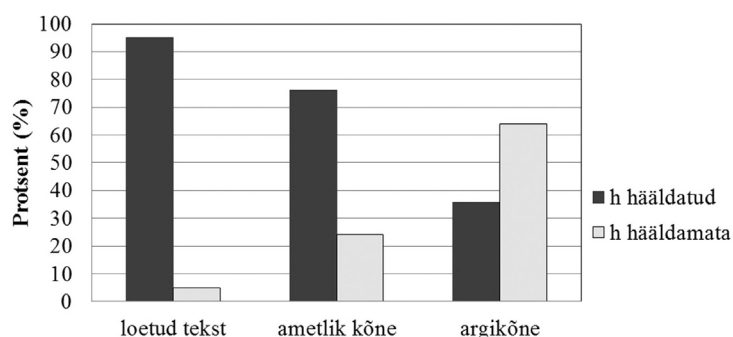
Arvatavasti on lugeja pannud kas ise rääkides või teisi kuulates tähele, et eesti keele kõnelejad jätavad sageli *h* sõna alguses hääldamata, öeldes mitte *hakk*, *hästi*, *hommikul*, vaid *akkan*, *ästi*, *ommikul*. Samas ei leia me eesti keele õpikutest juhist jätta *h* sõna alguses hääldamata, nagu me leiame selle nt hispaania või prantsuse keele õpikutest. Miks see nii on?

Üks põhjus võib olla *h* häälduse varieerumine tegelikus keelekasutuses. Sellele hakati tähelepanu pöörama juba 17. sajandil eesti esimestes grammatikates. 20. sajandi alguses tõdeti, et kuigi enamikus murretes jääb sõnaalguline *h* hääldamata, võib siiski mõnes piirkonnas, nt Kagu-Eestis, selle hääldamist veel kuulda. Samuti peeti *h* hääldamist haritlaste kõnepruuki kuuluvaks. Keelekorraldajad on pidanud sõnaalgulise *h* säilitamist kirja pildis vajalikuks, arvestades õigekirja traditsiooni põhimõtet.

Lisaks on esile toodud *h* tähendust eristavat ülesannet (nt *haare* – *aare*, *harutame* – *arutame* jne).

Sõnaalgulise *h* püsimine kirja-pildis ongi ilmselt aidanud kaasa selle püsimisele ka häälduses. *h* varieerumise teemalised uurimused näitavad, et *h* hääldamise osakaalu järgi saab otsustada, kui ametliku kõneolukorraga on tegemist (vt joonist).

Jooniselt on näha, et kui *h* on silma ees, hääldavad teksti valjusti lugejad selle peaaegu alati välja. Avalik-ametlikus olukorras, nt ettekannet või loengut pidades hääldavad kõnelejad *h* sõna algusesse keskmiselt kolmveerandi *h*-alguliste sõnade puhul. See tähendab, et veerandil juhtudest jääb *h* hääldamata. Argises olukorras, nt sõpradega suheldes, hääldatakse *h* sõna algusesse aga vaid ligikaudu kolmandiku *h*-alguliste sõnade korral. Nii jääb argikõnes *h* sõna alguses küll enamasti hääldamata, aga argikõnega pole täiesti *h*-vaba. On leitud, et *h* hääldamist võib leida rohkem nt naiste kui meeste kõnest, rohkem kõrgema kui madalama haridustasemega kõnelejalatel. *h* väljahääldamist soodustab sõna lauserõhulisus, samuti hääldatakse *h*-d järjekindlamalt isikunimedes ja väiksema esinemissagedusega sõnades.

Sõnaalgulise *h* hääldamine

Kuna argikõnes jääb *h* sõna alguses sageli hääldamata, vajab *h* kirjutamine sõna algusesse harjutamist, mida näitab sellele teemale tähelepanu pööramine kooliõpikutes ja töövihikutes. Kui sõnaalgulise *h* kirjutamata jätmise loetakse veaks, siis selle hääldamata jätmist veaks ei loeta. Võib ometi öelda, et kui kõneleja tahab avalik-ametlikus suhtluses kõlada ametlikumalt, võiks ta proovida sõnaalgulist *h*-d enamasti hääldada, öeldes nt

hakkame häädama või Hispaanias on hirmsad vihmahood. Argisuhtluses sobib muidugi h häädamata jätta, öeldes akkame äädama või Ispaanias on irmsad vihmaood. Sõnaalgulist h-d häädades ei tuleks aga üle pingutada, sest eesti helitu kõri-hõõrdhäälik h on lühikesena niikuinii üsna nõrgalt häädatud.

Sellised said selle korra häädusmõtted. *h* hääduse üle mõtete mõlgutamine jätkub aga juba järgmises Oma Keele numbris.

Soovitusi edasilugemiseks

Ariste, Paul 1939. Sõnaalguline *h*. – Eesti keele häädamine. Elav Teadus 92. Tartu: Eesti Kirjanduse Selts, 57–65.

Kalvik, Mari-Liis, Liisi Piits 2015. Lugemiseksperiment fonoloogilise varieerumise uurimiseks. – Eesti ja soome-ugri keeleteaduse ajakiri 6 (3), 97–122.

Teras, Pire 2016. Frikatiivide hääduse varieerumine. – Eva Liina Asu, Pärtel Lippus, Karl Pajusalu, Pire Teras. Eesti keele häädus. Eesti keele varamu II. Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus, 111–116.